

РОЗДІЛ III

Актуальні проблеми цивілістики

УДК 347.65/68

Ю. Заїка

Цивільно-правові способи захисту спадкових прав

У статті досліджуються проблеми захисту прав спадкоємців та обрання найбільш ефективного способу захисту цивільних прав після відкриття спадщини. Таким найефективнішим способом захисту спадкових прав спадкоємцями за законом четвертої та п'ятої черги є визнання права (встановлення факту споріднення, родинних відносин, перебування на утриманні). Способом захисту спадкових прав є і зміна правовідношення, яка може відбуватися шляхом заміни суб'єкта правовідношення при усуненні від спадкування негідних спадкоємців. Аргументовано пропозицію про необхідність віднесення до категорії негідних спадкоємців осіб, які вчинили умисні злочини проти спадкодавця

Ключові слова: спадкові права, захист спадкових прав, способи захисту спадкових прав, визнання спадкових прав, визнання заповіту недійсним.

Постановка наукової проблеми та її значення. В системі цивільних прав важливе місце посідають спадкові права, тобто, права, які особи набувають у зв'язку із відкриття спадщини. Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношенні обов'язків держави і суспільства та приватної особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що зумовлює принципові зміни доктринального ставлення до окремих, традиційних положень спадкового права [3, с. 413]. Відчуття гарантованості та захищеності суб'єктивного права (в тому числі і права власності) формує у людини сприйняття повноцінності його правового статусу, а отже, і наявності передумов для соціальної активності [6, с. 63]. Проте огляд судової практики свідчить про низку проблем, які виникають при визначенні кола спадкоємців як за законом, так і за заповітом, при визначенні складу спадкового майна, порядку здійснення спадкових прав, їх охороною та захистом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Позови, пов'язані із здійсненням та захистом спадкових прав, є достатньо поширеною категорією у судовій практиці. Найбільш типовими є справи про визнання заповіту недійсним; про поділ спадкового майна; про спадкування приватизованого майна або майна, яке приватизувалося; про визнання права власності на частину майна, яке заповідач заповів як своє; про визнання заповіту частково недійсним у зв'язку з тим, що заповідач позбавив спадкоємця обов'язкової частки спадщини; про встановлення юридичних фактів (перебування із спадкодавцем в родинних стосунках, перебуванні на утриманні спадкодавця, постійного проживання із спадкодавцем); про визнання частково недійсним свідоцтва про право на спадщину і продовження строку на прийняття спадщини; про дійсність декількох взаємовиключних заповітів та ін. [2, с. 238–239], про розірвання спадкового договору [8, с. 234–235] та ін. Окремі аспекти проблематики, пов'язані із здійсненням та захистом спадкових прав, вивчалися вітчизняними вченими [1; 4–5; 7–10; 13], проте в цілому дослідження питання щодо безпосередніх способів захисту носили фрагментарний характер, що і зумовлює актуальність обраного напряму дослідження.

Мета й завдання статті. Захист порушених або оспорених цивільних прав здійснюється в судовому порядку відповідно до встановленої цивільно-процесуальним законодавством процедури. Спадкові права – особлива правова категорія, оскільки суб'єктивне право на спадщину особа набуває лише за неодмінної умови – відкриття спадщини, що і зумовлює необхідність формування концепції способів захисту спадкових прав та дослідження її елементів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно традиційної концепції право на захист є складовою частиною суб'єктивного права. Механізм захисту суб'єктивних цивільних прав зумовлений характером цивільних правовідносин. У ст. 16

Цивільного кодексу України (далі – ЦК) наведені основні способи захисту цивільних прав і інтересів судом. Водночас суд може захищати порушене право або інтерес і іншим способом, передбаченим договором або законом. До способів захисту спадкових прав можуть застосовуватися загальноцивільні способи захисту: визнання права, визнання правочину недійсним, зміна і припинення виниклих правовідносин. Залежно від характеру спадкових прав, які підлягають захисту, застосовуються і відповідні способи захисту.

Головним питанням спадкового права є питання щодо визначення кола спадкоємців. У законодавстві передбачено два види спадкування – за заповітом і за законом. Одна із найпоширеніших категорій судових прав, пов'язаних із спадщиною, це справи про визнання права. Такий спосіб захисту використовують як спадкоємці за заповітом, так і спадкоємці за законом в тих випадках, коли необхідно довести свою належність до кола спадкоємців.

Якщо спорідненість (походження від спадкодавця або загальних родичів по низхідній або висхідній лінії) безумовно доводиться свідоцтвом про народження, а шлюбні стосунки, відповідно, свідоцтвом про шлюб, те членство в сім'ї або відносини утримання є юридичним фактом, який підлягає встановленню судом в порядку окремого провадження. Законодавець, визначаючи коло спадкоємців, використовує певною мірою і оціночні поняття, які уточнюються і конкретизуються в процесі правозастосовної діяльності. Так до четвертої черги спадкоємців віднесені члени сім'ї спадкодавця, а до п'ятої – утриманці, які проживали із спадкодавцем не менше п'яти років.

Оскільки поняття «член сім'ї», законодавець вживає в різних галузях і підгалузях права (сімейному, житловому, трудовому, страховому, праві соціального забезпечення та ін.) судова практика виробила певні критерії, які беруться до уваги при визнанні того чи іншого особи членом сім'ї спадкодавця [1, с. 144-145]. Метою подачі позову про визнання права є встановлення певної визначеності суб'єктивному праві певної особи і створення належних умов для його здійснення, тобто, особа намагається досягнути визнання бажаного для неї правовідношення. Відповідно, визнання в судовому порядку такого юридичного факту як членство в сім'ї, чи відносин утримання, дають зацікавленій особі можливість претендувати на спадщину в якості спадкоємця третьої чи, відповідно, п'ятої черги за законом.

Спадкоємцем може бути будь-яка правоздатна особа. У той же час, до спадкування можуть закликатись лише ті особи, які здатні успадковувати, оскільки в законодавстві встановлені підстави усунення від спадщини осіб, які формально можуть претендувати на одержання спадкового майна, проте їх право стати спадкоємцем обмежується або ж вони цього права взагалі позбавляються. Керуючись нормами загальнолюдської моралі, законодавець визначає коло осіб, які усуваються від отримання спадщини, незважаючи на їх родинні чи сімейні зв'язки з померлим, а в певних випадках, і незважаючи на раніше висловлену волю спадкодавця в заповіті. Особи, які внаслідок своєї протиправної поведінки позбавляються законодавством права на отримання спадщини після конкретного спадкодавця, у теорії цивільного права називають «негідними» спадкоємцями [11, с.145]. Згідно ст. 1224 ЦК усуваються від права на спадкування як за законом, так і за заповітом особи, які навмисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їх життя. Не мають права на спадкування особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати, і цим сприяли виникненню права на спадкування у них чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині.

Не мають права на спадкування за законом батьки після дитини, щодо якої вони позбавлені батьківських прав і їхні права не були поновлені на момент відкриття спадщини, а також батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом. Не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду.

За рішенням суду також може бути усунена від права на спадкування за законом особа, яка ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Прийняття такого рішення є правом суду за умови: а) особа, яка позбавляється спадщини, належить до числа спадкоємців за законом; б) спадкодавець був у безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу чи каліцтво; в) спадкоємець знав про безпорадний стан спадкодавця, мав можливість надати допомогу, але від надання її ухилявся.

Підставою для визнання спадкоємця негідним може бути його поведінка не тільки за життя спадкодавця, наприклад, до і після складення заповіту, але і після відкриття спадщини. Скажімо, вже після смерті спадкодавця спадкоємець вчинив замах на життя іншого спадкоємця.

Негідні дії спадкоємців, вчинення яких обумовлює усунення цих осіб від спадкування, за ступенем суспільної небезпечності є різними: від вчинення особливо тяжкого злочину – до невиконання цивільних обов'язків і аморального поведінки. Найбільш тяжкими є злочини, спрямовані проти життя спадкодавця та інших спадкоємців. Не можна порівнювати протиправну, злочинну поведінку спадкоємця, який вчинив умисне вбивство спадкодавця з метою заволодіння спадщиною, з аморальними діями іншого, який утаємнич від нотаріуса інформацію про наявність у спадкодавця інших спадкоємців за законом. Вчинення ж злочину з необережності (при порушенні правил дорожнього руху, техніки безпеки, виконанні будівельних робіт, полюванні, тощо), що спричинило загибель спадкодавця чи спадкоємців, не позбавляє притягнутого до кримінальної відповідальності за вчинення злочину права отримати спадщину. Із ч. 1 ст. 1224 ЦК України не впливає, що спадкоємці повинні діяти виключно з метою заволодіти спадщиною. Таке розуміння зумовило б неправильне й обмежене застосування цієї норми. Тому й особи, які вчинили вбивство спадкодавця чи спадкоємця не лише з корисних мотивів, а із ревнощів, помсти, з метою приховати інший злочин, з хуліганських та інших мотивів, повинні усунути від спадщини, оскільки вони своїми умисними діями об'єктивно сприяли тому, що їх закликають до спадщини чи їх частка спадщини внаслідок таких дій, спрямованих проти інших спадкоємців, автоматично збільшується.

Кваліфікаційною ознакою, яка виступає як підстава усунення від спадкування, в таких випадках є умисні дії спадкоємця. Оскільки до негідних спадкоємців віднесено лише осіб, які вчинили умисні злочини проти особи спадкодавця чи інших спадкоємців, то вчинення злочину з необережності, як і вчинення дій, які спричинили смерть спадкодавця чи інших спадкоємців, але не можуть визнаватися злочинними, не є підставою для усунення від спадщини.

Способом захисту цивільних прав є і зміна правовідношення, яка може відбуватися шляхом зміни об'єкта чи предмета зобов'язання, змісту прав та обов'язків, а також заміни суб'єкта правовідношення. Таким чином, намагаючись усунути від спадкування певну особу, спадкоємець намагається змінити суб'єктний склад спадкових правовідносин, тобто, способом захисту спадкових прав обирається такий спосіб, як зміна правовідношення.

Законодавець наводить вичерпний перелік негідних спадкоємців. Слід зазначити, що в країнах континентальної Європи до негідних спадкоємців відносять значно ширше коло осіб. Це й особи, які зробили наклеп на спадкодавця, внаслідок чого того було засуджено до каторжних робіт чи довічного ув'язнення; вчинили тяжкий злочин або взагалі вчинили будь-який умисний злочин проти спадкодавця, його подружжя, дітей чи батьків; батьки, які примусили своїх дочок займатися проституцією або вчинили акти насильства проти них; особи, які протягом певного часу не заявили органам слідства про насильницьку смерть спадкодавця чи примусили того скласти заповіт, змінити його чи перешкодили складанню заповіту або приховали його; вчинили будь-які ганебні дії проти спадкодавця чи його близьких родичів.

Більш принципову позицію щодо цього питання має зайняти і вітчизняний законодавець. На жаль, у цьому питанні й новий ЦК України залишається досить консервативним і не враховує наведених вище міркувань. Коло негідних спадкоємців треба розширити. Адже спадщина не обминє і спадкоємців, які умисно заподіяли спадкодавцю тяжкі тілесні пошкодження, били чи мордували його. Спадкоємець може покинути спадкодавця у смертельній небезпеці, не викликати лікаря, пожежну команду та ін.

На нашу думку, обґрунтованою буде норма, за якою права спадкування як за законом, так і за заповітом, позбавлялися б особи, які умисно вчинили злочин проти життя, здоров'я, волі і гідності спадкодавця, якщо ця обставина буде встановлена вироком суду.

Пропонується віднести осіб, які вчинили умисні злочини проти особи спадкодавця, у тому числі: доведення до самогубства (ст. 120 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК), побої і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), погрозу вбивством (ст. 129 КК), залишення в небезпеці (ст. 135), ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані (ст. 136), незаконне позбавлення волі (ст. 146 КК), злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (статті 152-156 КК), завідомо неправдиве звинувачення в тяжкому або особливо тяжкому злочині (ч. 2 ст. 384 КК), оскільки із-за віку, стану здоров'я, моральної травми та інших обставин спадкодавця, проти якого скоїли злочин, не завжди має можливість скористатися своїм правом і позбавити негідного спадкоємця спадщини шляхом складання, зміни або скасування заповіту [12, с. 396–397].

У таких випадках за наявності обвинувального вироку існуватиме презумпція усунення від спадщини, якщо ж спадкодавець складе заповіт, незважаючи на негідну поведінку спадкоємця, то

останній отримає спадщину за заповітом на загальних підставах. В таких випадках факт складання заповіту на користь негідного спадкоємця спростовує презумпцію закону про позбавлення такого спадкоємця права спадкування.

Оскільки заповіт є різновидом правочину, він має відповідати загальним умовам дійсності правочину, передбачених ст. 203 ЦК. Чинне законодавство не передбачає спеціальних строків давності за позовами про визнання заповіту недійсним, тому до таких позовів мають застосовуватися загальний трирічний строк позовної давності. Заповіт може бути абсолютно недійсним з часу його укладання у разі, коли: а) заповіт уклала особа, що визнана в судовому порядку недієздатною або не досягла віку заповідальної дієздатності; б) заповідач не підписав особисто заповіт і на його прохання заповіт не підписаний іншим громадянином; в) заповіт посвідчений особою, якій чинне законодавство таких повноважень не надає.

Підстави визнання заповіту недійсним можуть бути встановлені й після відкриття спадщини, якщо встановлено, що: а) складено інший заповіт, який власне скасував попередній; б) обставини, які спотворили волю заповідача на момент укладання заповіту (насильство, обман, помилка); в) на момент складання заповіту заповідач не здатний був усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Не можна погодитись із позицією авторів, які в цілому схвально ставляться до окремих судових рішень, якими заповіт визнають недійсним із міркувань його кабальності [7, с. 187-188]. Заповіт як типовий односторонній правочин вважається укладеним із моменту належного оформлення, проте правові наслідки, пов'язані із вчиненням цього правочину, настають винятково після відкриття спадщини, оскільки сам факт укладення заповіту не тягне за собою виникнення, зміну, чи припинення цивільних прав та обов'язків, як і можливість його оспорення. Правова природа кабального правочину передбачає настання край невідгідних правових наслідків для особи, яка уклала цей правочин. Якщо заповідач змушений укласти певний заповіт, з огляду на те, що в іншому випадку, може бути позбавлений певної допомоги (матеріальної побутової та ін.) то мова повинна йти не про кабальність правочину, оскільки заповідач після укладення такого заповіту, нічого не втрачає, а про спотворення його волі внаслідок погроз психічного характеру.

Заповіт може бути визнаний недійсним у певній частині, якщо заповідач: а) заповідач позбавив права на спадщину обов'язкових спадкоємців; б) розпорядився всім майном, хоча йому належала лише частка (наприклад, не врахував частки подружжя у спільному майні подружжя); в) умови отримання спадщини суперечать законодавству, обмежують правоздатність спадкоємця, є аморальними або нездійсненними.

З позовами про визнання правочину недійсним може звертатися як сам спадкоємець, так і його законний представник, якщо спадкоємець є малолітнім чи визнаний в судовому порядку недієздатним.

У тих випадках, коли спадкоємець навмисно позбавив життя спадкодавця або кого-небудь із спадкоємців чи вчинив замах на їх життя, був позбавлений батьківських прав щодо дітей, після яких відкрилася спадщина, або злісно ухилився від виконання покладених на нього відповідно до закону обов'язків щодо утримання спадкодавця, вирішується питання не про недійсність складеного на його користь заповіту, а про усунення спадкоємця від спадщини як негідного.

До другої групи слід віднести умови, необхідність яких обумовлена особливою правовою природою заповіту, а саме, між моментом укладення заповіту та настанням правових наслідків, які пов'язані із ним, проходить певний проміжок часу. Тому при наявності певних обставин заповіт повністю або у певній частині може бути визнано недійсним і, відповідно, не буде підлягати виконанню.

Ці обставини можуть бути як відомими заповідачеві, так і невідомими, можуть існувати на момент складання заповіту або ж виникнути пізніше. Так, заповідач позбавив спадщини осіб, які мають право на обов'язкову частку, умови отримання спадщини виявилися нездійсненними або протиправними, спадкоємці за заповітом усунуті від спадщини як негідні тощо.

Одним із правомочностей суб'єктивного цивільного права обов'язкових спадкоємців є можливість використовувати передбачені законом засоби для його захисту. В даному випадку таким засобом захисту є звернення обов'язкового спадкоємця до суду з позовною заявою про визнання заповіту частково недійсним.

Суб'єктивне спадкове право обов'язкових спадкоємців є правом майновим, оскільки надається особі лише за визначених умов і передбачає можливість набути майнові блага у вигляді певної частки спадкового майна.

Обов'язкові спадкоємці набувають право на захист суб'єктивних прав за наступних умов: 1) вони позбавлені спадщини заповітом або заповідана їм частка за розміром менше обов'язкової;

2) майно заповідано іншим особам (незалежно від того чи є вони спадкоємцями за законом); 3) майно, яке не охоплене заповітом, менше їх обов'язкової частки; 4) спадкоємці за заповітом не відмовилися від заповіданого їм майна.

Строк існування суб'єктивних цивільних прав обов'язкових спадкоємців обмежується строком прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом та оформлення ними свідоцтва про право на спадщину.

Законодавець не лише захищає, а і охороняє суб'єктивні права обов'язкових спадкоємців, створюючи певні умови для попередження їх порушення. Так безпосередньо на нотаріуса, який посвідчує заповіт, з метою запобігання недопущення порушення прав окремих спадкоємців за законом, покладено обов'язок при посвідченні заповіту, спеціально попередити заповідача про права обов'язкових спадкоємців та ознайомити його з такими правами.

Обов'язковий спадкоємець має право на певну частку майна, незалежно від змісту заповіту, проте отримання обов'язкової частки у спадщині – це право, а не обов'язок відповідної особи. Тому якщо така особа відмовляється від спадщини або не вступає у спадщину як обов'язковий спадкоємець, виділ обов'язкової частки не проводиться.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Зміст права на захист спадкових прав полягає у визначеному законодавством порядку звернутися до суду за захистом порушеного права способами як безпосередньо передбаченому у законі, так і способами, які не суперечать чинному законодавству. Свобода обрання способу захисту зумовлена засадами диспозитивності цивільного права, які дозволяють особі формувати поведінку на свій розсуд в легальних межах. Учасник спадкових правовідносин повинен з'ясувати суть порушення його прав або загрозу, яка виникає щодо їх порушення, і обрати найефективніший спосіб охорони чи захисту спадкових прав. При цьому необхідно врахувати специфіку правової природи цивільних правовідносин, зміст та стан суб'єктивного права як предмета захисту та відповідність предмету позову обраному способу захисту.

Джерела та література

1. Актуальні проблеми спадкового права: навч. посібник / За ред. Ю. О. Заїки, О. О. Лов'яка. – К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. – 336 с.
2. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: монографія. 2-у вид. / Ю. О. Заїка. – К.: КНТ, 2007. – 288 с.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право і цивілістична доктрина // Правова доктрина України: у 5 т. – Т. 3. Доктрина приватного права / Н. С. Кузнецова, О. Є. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – Х.: Право, 2013. – С. 413-432.
4. Заїка Ю. О. Усунення від спадкування як вид цивільно-правової відповідальності / Відповідальність у приватному праві: монографія // І. Безклубий, Н. Кузнецова, Р. Майданик та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – С. 224-238.
5. Заїка Ю. О. Особливості захисту права на обов'язкову частку спадщини // Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / за ред. О. Д. Крупчана, В. В. Луця. – К.: НДІ ПрПіП НАПрН України, 2012. – 400 с.
6. Кузнецова Н. С. Формирование и укрепление частно-правовых основ гражданского общества: Альманах цивилистики. Сборник статей. Вып. 6 / Под ред. Р. А. Майданика. – К.: Алерта, 2015. – С. 39-69.
7. Кучер В. О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: навч. посб. / В. О. Кучер. – Львів, 2014. – 344 с.
8. Орлов І. П. Правочини в сфері спадкового права: монографія / І. П. Орлов, О. Є. Кухарев. – К.: Алерта, 2013. – 270 с.
9. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: підручник. – К.: Правова єдність, 2009. – 364 с.
10. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.; За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. – 1216 с.
11. Українське цивільне право [текст]: навч. посіб. 3-тє вид. перероб. та доп. / Ю. О. Заїка, І. С. Тімуш, О. О. Лов'як та ін.; за ред. Ю. О. Заїки. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 358 с.
12. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / За ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К.: Алерта, 2014. – 534 с.
13. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 12: Спадкове право / За ред. Н. Спасибо-Фатеевої. – Х.: СТРАЙД, 2009. – 544 с.

Заика Ю. Гражданско-правовые средства защиты наследственных прав. В статье исследуются проблемы защиты прав наследников и избрания наиболее эффективного способа защиты гражданских прав после открытия наследства. Уделено внимание такому способу защиты наследственных прав как признание юридических фактов в порядке отдельного гражданского судопроизводства. Такими юридическими фактами являются: установление факта родства, семейных отношений, нахождения на иждивении, что позволяет истцу соответственно призваться к наследованию в качестве родственника умершего, члена его семьи или иждивенца. Рассмотрены основания признания завещания полностью или частично недействительным и возникающие при этом правовые последствия, а также круг наследников, которые подлежат устранению от наследования как недостойные как самостоятельный способ защиты наследственных прав путем изменения субъектного состава в возникших правоотношениях. Обоснованной будет норма, по которой права наследования как по закону, так и по завещанию, лишались бы лица, которые умышленно совершили преступление против жизни, здоровья, свободы и достоинства наследодателя, если это обстоятельство будет установлено приговором суда.

Ключевые слова: наследственные права, защита наследственных прав, способы защиты наследственных прав, признание наследственных прав, признание завещания недействительным.

Zaika Y. Civil Legal Means of Protection of Succession Rights. In the article the author researches the problems of protection of the rights of heirs and investigates the choice of the most effective way of protection of the civil rights after discovery of inheritance. The attention has been paid to such way of protection of succession rights as recognition of the legal facts as separate civil legal proceedings. Such legal facts are: ascertainment of the fact of relationship, the family relations, and dependence that give a plaintiff, who is the relative of the dead, the member of his family or the dependent, a possibility to claim inheritance. The article deals with the bases of recognition of the will completely or partly invalid and therefore the legal consequences arising, and also a circle of inheritors who should be disinherited as unworthy ones, as an independent way of protection of succession rights by change of subject structure in the arisen legal relationships. The norm will be valid, if inheritance rights both under the law, and according to the will, will be lost by a person who intentionally committed a crime against life, health, freedom and the dignity of the testator if this circumstance is established by a sentence of court.

Key words: succession rights, protection of succession rights, ways of protection of succession rights, recognition of succession rights, recognition of the will invalid.

УДК 349.42(477)

Т. Коваленко

Об'єктивні передумови формування аграрного права України

У статті аналізуються природно-кліматичні, економічні та правові фактори, які зумовили виникнення та становлення у 90-х роках ХХ ст. аграрного права України як об'єктивно сформованої, самостійної та цілісної галузі національної правової системи. Специфіка агропромислового комплексу як галузі народного господарства, його роль та значення в економіці держави, особливості процесу сільськогосподарського виробництва, зокрема його істотна залежність від природно-кліматичних умов, необхідність врахування біологічних законів розвитку живих організмів як основи аграрного виробництва, тісний взаємозв'язок ефективності сільськогосподарського виробництва із розвитком соціальної сфери села тощо є об'єктивними економічними передумовами формування відокремленого правового регулювання відносин у сфері сільськогосподарського виробництва України та пов'язаних із ним сферах

Ключові слова: аграрне право України; аграрні правовідносини; аграрна реформа; формування аграрного права; передумови формування аграрного права.

Постановка наукової проблеми та її значення. З часу здобуття Незалежності України аграрне право стало невід'ємною складовою національної правової системи. Разом з тим, дискусії щодо природи аграрного права, його самостійності у правовій системі тривають не один десяток